

Дубовський С. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ, Україна

Карнадуд А. В.,

здобувач вищої освіти за освітньо-науковою
програмою «Спеціальна освіта»,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
м. Київ (Україна)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Зазначено, що повноцінне спілкування молодших школярів не можливе без наявності у них комунікативних умінь. З'ясовано, що розвиток мовлення у дітей залежить від життєвого досвіду. Розглянуто сутність та роль життєвої компетентності учнів. Визначено особливості розвитку життєвої компетентності у школярів з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: інтелектуальні порушення, комунікативні уміння, життєві компетенції, соціальне спілкування, комунікативна поведінка.

Формирование коммуникативных умений у детей младшего школьного возраста с нарушениями интеллектуального развития

Аннотация. В статье осуществлен теоретический анализ проблемы формирования коммуникативных умений у детей младшего школьного возраста с нарушениями интеллектуального развития. Отмечено, что полноценное общение младших школьников невозможно без наличия у них коммуникативных умений. Было выделено, что речевое развитие у детей напрямую зависит от их жизненного опыта. Рассмотрены сущность и роль жизненной компетентности учеников. Определены особенности развития жизненной компетентности у школьников с интеллектуальными нарушениями.

Ключевые слова: интеллектуальные нарушения, коммуникативные навыки, жизненные компетенции, социальное общение, коммуникативное поведение.

Formation of communicative skills in children of junior school age in violation of intellectual development

Annotation. The article provides a theoretical analysis of the problem of the formation of communication skills in children of primary school age with intellectual disabilities. It is noted that full communication of junior schoolchildren is impossible without their communication skills. It was highlighted that children's speech development directly depends on their life experience. The essence and role of the schoolchildren vital competence are considered. The peculiarities of developing vital competence in schoolchildren with intellectual disabilities have been defined.

Keywords: intellectual violations, communicative skills, life competencies, social communication, communicative behavior.

Постановка проблеми. На основі проведеного вивчення, нами було відмічено, що на протязі довгого часу діти з інтелектуальною недостатністю визнавалися нездібними та у більшості випадків вони перебували в інтернатних установах закритого типу. Враховуючи те, що провідним методом роботи в традиційній інтернатній системі було тренування і вироблення у дітей навичок самообслуговування та формування елементарних трудових умінь, то освітній процес переважно був зведений тільки до виконання режимних моментів, під доглядом та контролем з боку дорослого. Виходячи з переконання, що спілкування між персоналом і дітьми з інтелектуальної недостатністю мало формальний характер, то створенню особливих психолого-педагогічних умов для розвитку комунікативних умінь, а потім і навичок у таких дітей, не приділялося належної уваги.

Важливо відмітити, що недостатня сформованість комунікативних умінь та низький ступінь активності в спілкуванні дитини з порушенням інтелекту надають негативний вплив на його психічний і особистісний розвиток.

Мета нашої роботи полягає в дослідженні теоретичних та методологічних підходів до визначення шляхів розвитку комунікативних умінь у розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. На основі огляду загальної і спеціальної педагогічної, психологічної та методичної літератури, аналізу практики у статті ми намагалися проаналізувати проблематику, що висвітлює недостатню сформованість комунікативних компетенцій у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Безперечно, повноцінне спілкування неможливе без комунікативних умінь. При ознайомленні нами з літературними джерелами, було відмічено, що «...на передній план наукових досліджень висувуються такі аспекти спілкування, як комунікативна поведінка, культура спілкування та розуміння» [2], а також ряд теоретичних та практичних питань, в яких комунікативні уміння та навички для дитини з інтелектуальною недостатністю набувають особливого значення.

Варто звернути увагу, що розглядаючи онтогенез комунікативного розвитку нормотипової дитини, М.І. Лісіна зауважує, що спілкування – це процес, у якому дитина за допомогою дорослого засвоює форми взаємодії та способи комунікації [9]. Відповідно до дослідження, ми можемо виокремити, що у процесі «активного» спілкування в ігровій діяльності, дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує та при цьому дитина є активним суб'єктом взаємодії.

Підсумовуючи вище окреслене, нами було виявлено, що учні з обмеженими психофізичними можливостями життєдіяльності, становлять специфічну категорію дітей, що потребує особливої уваги з боку педагогів та соціума. Адже, у дітей з розумовою відсталістю дуже часто відмічають грубі розлади мовлення, які важко піддаються корекції та впливають на їх загальний психічний розвиток та ще більше його затримуючи. Відповідно, у таких дітей спостерігається недорозвиток комунікативних умінь та навичок. Таку властивість мовлення відмічають у своїх працях науковці Л.С. Виготський та Т.М. Дегтяренко. Попри це, ми можемо відзначити, що в них існує потреба у спілкуванні з іншими людьми і в пізнанні оточуючого світу. Варто відмітити, що при наслідуванні поведінки інших, у дітей з розумовою відсталістю утворюється зазвичай власна ціла система поведінкових штампів, якими вони користуються у знайомих ситуаціях.

Узагальнюючи опрацьовані матеріали, ми дійшли до думки, що у розумово відсталих дітей розвиток мовлення є більш залежним від їхнього життєвого досвіду та спілкуванням з оточуючими, але внаслідок

недорозвинення психічних процесів саме цей процес відбувається дуже уповільнено. Практична та пізнавальна діяльності, які розвиваються на видозміненій основі, у подальшому не слугують достатнім підґрунтям для швидкого накопичення більшої кількості уявлень і не сприяють проявам у розумово відсталих дітей нових потреб та інтересів. Отже, розумово відсталі діти менше, ніж нормальні однолітки відчувають потребу в мовленнєвій взаємодії з оточуючими та менше спілкуються, тому вони є пасивними у комунікативній діяльності (В.Г. Петрова, Ж.І. Шиф).

В цілому, комунікативна діяльність розумово відсталих дітей формується з запізненням та характеризується порушеннями пов'язаними із затримкою у формуванні мовлення [8].

Ще, Л.С. Виготський, стосовно аномального розвитку дитини, зауважував, що кожний наступний етап знаходиться в прямій залежності від попереднього, а власне спосіб реагування пов'язаний з тим, що саме було набуто раніше дитиною, чи здатна вона до культурного розвитку [1, 4]. Саме тому, відповідно поглядам вченого, комунікативну діяльність розумово відсталих школярів слід розглядати в безпосередній єдності з соціально-культурним оточенням, що формується під його впливом.

Нами визначено, що процес соціалізації у таких дітей знижений, діти мають слабку мотивацію до здійснення комунікації, в них часто присутнє невміння адекватним способом висловити своє бажання, нездатність самостійно проявляти і підтримувати ініціативу при взаємодії з оточуючими. Варто відмітити, що ці особливості дітей з важкою інтелектуальною недостатністю, а також неувага з боку оточуючих дорослих до труднощів, які відчуває дитина в процесі взаємодії, обумовлюють формування у дітей неадекватних комунікативних реакцій, що знижують процес адаптації та навчання.

В даному випадку варто звернутися до положення Державного стандарту спеціальної освіти, де зазначено, що «життєва компетентність – здатність дитини з особливими освітніми потребами застосовувати на практиці знання,

досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації і соціально-побутової адаптації, набуті у процесі навчання та комплексної реабілітації» [5].

Слід зауважити, що у зв'язку з трансформацією освіти за останнє десятиріччя, важливим етапом стало усвідомлення того, що повноцінне спілкування та взаємодія дитини з соціальним оточенням є одним з головних компонентів його психічного та соціального розвитку.

Саме, перегляд змісту освіти дітей з вираженою інтелектуальною недостатністю на сучасному етапі дозволяє стверджувати, що особливу увагу в процесі навчання дітей з важкими порушеннями інтелекту необхідно приділяти формуванню життєвих компетенцій. У межах розгляду досліджуваного питання, цікавою для нас є думка Л.В. Сохань та І.Д. Єрмакова, які тлумачать життєву компетентність як «складне утворення, яке «вбирає в себе» знання, уміння та навички, життєвий досвід, життєві досягнення особистості» [6].

Аналіз тлумачення науковцями життєвої компетентності, дає нам змогу вважати, що однією з важливих є здатність дитини з порушеннями інтелекту саме до комунікації. Досліджуючи останнє, можемо констатувати той факт, що у реальному практичному змісті, конкретизація мовленнєвої необхідності – це підвищення загальномовної і мовленнєвої культури у розумово відсталих школярів та ефективності їхньої мовленнєвої підготовки.

Л.С. Виготський, О.Н. Леонтьєв, М.І. Лісіна, В.С. Мухіна, С.Л. Рубінштейн, Є. О. Смирнова, Д.Б. Ельконін, а також наші сучасники В.В. Тарасун та М.К. Шеремет в своїх дослідженнях підкреслюють важливість формування у дитини навичок комунікації з метою подальшого повноцінного розвитку його психіки і успішності навчання.

Аналіз літератури по відношенню до дітей з важкими порушеннями інтелекту показує, що навчання для них має важливе значення. Саме в процесі спеціально організованого навчання здійснюється корекція виникаючих в процесі соціального розвитку вторинних дефектів, відбувається формування пізнавальної діяльності та особистості в цілому. Варто звернути увагу, що в процесі організації навчання повинні бути враховані, не тільки недоліки

розвитку дітей з важкими порушеннями інтелекту, але і ті потенційні можливості, якими володіє кожна дитина, незважаючи на тяжкість органічного ураження нервової системи і вираженість інтелектуального дефекту.

Саме активізація дорослими комунікативної діяльності молодших школярів з порушенням інтелекту, передбачає процес спонукання учнів до енергійного, цілеспрямованого спілкування.

При аналізі літературних джерел нами було відмічено, що комунікативні вміння формуються двома шляхами: в ході різноманітної соціальної практики, в яку особистість включена і в ході спеціальної підготовки до спілкування. Варто зазначити, що сутність досвіду полягає в тому, що комунікативний розвиток відбувається по різних лініях. Це кількісне накопичення (збільшення словникового запасу, обсягу висловлювання) і якісні зміни (вимова, розвиток зв'язного мовлення, розуміння зверненої мови) Однак, основним критерієм інтенсивності та успішності комунікативного формування особистості є вміння правильно і оптимально використовувати свою мовленнєво-мисленнєву діяльність в спілкуванні з іншими людьми, з засобами інформації і з самим собою.

Таким чином, одним з важливих напрямків здійснення корекційної роботи з дітьми з інтелектуальною недостатністю можна вважати пошук ефективних шляхів для формування у них умінь до комунікації.

Ми переконані, що це дозволить організувати таку систему спілкування, в ході якої у дітей з порушеннями інтелекту з'явиться можливість бути зрозумілим навколишніми людьми. У дітей буде можливість навчитися краще розуміти інших, висловлювати адекватним способом свої бажання, проявляти ініціативу при вступі в комунікацію, адекватним способом висловлювати бажання та займатися спільною діяльністю з оточуючими людьми.

Отже, на основі теоретичного дослідження, нами було визначено особливості розвитку комунікативності розумово відсталих дітей:

– комунікативні вміння та навички актуалізуються і проявляються лише при наявності зовнішніх стимулів та при взаємодії;

– комунікативні уміння певною мірою використовуються у повсякденних, повторюваних соціально-побутових ситуаціях, але у дітей виникають труднощі в орієнтуванні в зовнішніх змінах, що відбуваються;

– у діалогічній комунікативній взаємодії мають яскраво виражені труднощі у підтримці діалогу;

– мовлення є стереотипним, недостатній обсяг активного словникового запасу не задовольняє вимоги щодо здійснення комунікативної діяльності;

– міміка і жести не завжди адекватні висловлюванням, зафіксована низька експресивна грамотність.

Висновки. Таким, чином, для подолання і запобігання труднощів у формуванні комунікативних умінь у розумово відсталих дітей необхідне активне педагогічне втручання в процес їх спілкування. Корекція повинна будуватись на принципах диференціації та індивідуалізації навчання. Активно повинна здійснюватись мотивація продуктивної комунікативної діяльності за допомогою створення мотивуючого середовища, забезпечуватись єдність когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів особистості при включенні у комунікативну діяльність, – і все це повинно базуватись на поетапному формуванні у молодших школярів комунікативних умінь та навичок і особливо ставлення самого до себе.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышления и речь. Проблемы психологического развития ребёнка. – М.: Изд-во АН УРСР, 1956. – 350 с.
2. Гладуш В.А. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.) / В. А. Гладуш // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології / науковий журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2014. – № 1 (35). – С. 56–65.
https://pedscience.sspu.sumy.ua/jornal/jornal_2014_1/html5forpc.html?page=0
3. Дегтяренко Т.М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами / Т.М Дегтяренко, Л.С. Вавіна //: Навчальний посібник. – Суми : Університетська книга, 2008
4. Выготский Л.С. Проблема умственной отсталости / – М.: Просвещение, 1983. – Т.5. – 180 с.
5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>

6. Сохань Л.В., Єрмаков І.Г. Життєва компетентність у технології життєздійснення. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. збірник / ред. кол. Н. Софій (голова), І.Г. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. Київ: Контекст, 2000. С. 83
7. Кон И.С. Открытие «Я». Москва, 1978. 134 с.
8. Петрова В.Г. Развитие речи и познавательная деятельность умственно отсталых школьников : автореф. дис. на получение науч. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.08 / В.Г. Петрова. – 1975. – 36 с.
9. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР. – М. Педагогика, 1986. – 143 с.

Матеріали подані в авторській редакції